

Pedagogika Celestyna Freineta

Inspiracja dla nauczycieli przedmiotów przyrodniczych

Sylwia Gwardys-Szczęśna, wykładowca w Uniwersyteckim Centrum Edukacji US

Zdejmijcie nauczyciela z jego piedestału – katedry, otwórzcie okna na świat, zwolnijcie uczniów z obowiązku siedzenia z rękami skrzyżowanymi na plecach, wpuście do klasy słońce, otwórzcie dzieciom usta, niech mówią, piszą, malują, drukują, wycinają, rzeźbią.

Celestyn Freinet¹

W XXI wieku słowo ekologia jest nadużywane, a poziom świadomości ekologicznej niezadowalający¹. Liczne badania potwierdzają, że kolejne reformy oświaty oraz związane z tym zmiany podstawy programowej i sposoby realizacji treści ekologicznych nie doprowadziły do zrozumienia przez uczniów niepodważalnego związku między człowiekiem a przyrodą. Nie spowodowały także wzrostu poczucia odpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego. Dlaczego?

Na jakość i efekty edukacji wpływa wiele czynników i okoliczności, jednakże w moim przekonaniu szczególną rolę należy w tej kwestii przypisać nauczycielom. A więc – jak pracować z uczniami? Inspiracją dla nauczycieli niech będzie pedagogika Celestyna Freineta.

Życie i pedagogika Celestyna Freineta

Celestyn Freinet², pedagog francuski, twórca „nowoczesnej szkoły francuskiej”, żył w latach 1896–1966. Był dzieckiem biednej, chłopskiej rodziny i do końca swojego życia pozostał wierny swojemu środowisku. Pisał: „Jestem wieśniakiem i pasterzem. Gdy zastanawiam się do głębi nad sobą i próbuję zrzucić skorupę cywilizacji, która mnie obrasta, to zawsze myślę o źródle, które płynie koło starego młyna, o rzeczce, rozlewającej się leniwie między łożami, o zapachu wołów prowadzonych

do pracy, o tęsknym, dźwięcznym brzęczeniu owiec w górach, do których za każdym razem wracam z tym samym wzruszeniem, ponieważ są one pierwotnym wątkiem mego życia, w którym już nigdy później nie znalazłem szczerzej prostoty z lat dzieciństwa”³. Jego koncepcja pedagogiki oparła się na mądrości życiowej, którą zdobył od mędrców, pastuszków, poprzez obcowanie z przyrodą. Czerpał przykłady z prostego życia wsi: „Genialnym badaczem jest ten, kto odwołuje się do prostoty i do życia”⁴. Twierdził, że wychowanie powinno sprowadzać się do opieki nad naturalnym rozwojem dziecka. Kładł nacisk na konieczność dostosowania oddziaływań wychowawczy do rozwoju psychicznego dziecka, jego zainteresowań. Zadania wychowawcy porównywał do pracy ogrodnika, uważając, że „wychowanie nie jest formułą szkolną, lecz dziełem życia”⁵.

W jego pedagogice istnieje spokój i humanizm, zaczerpnięty z dzieł mędrców. Szeroko podejmuje ten temat w swoim dziele zatytułowanym *Gawędy Mateusza*. Tytułowy Mateusz był autentyczną postacią, mędrcem, z którym Freinet często konwersował podczas pilnowania swojego stada owiec.

Freinet był twórcą Nowego Wychowania, ruchu społecznej krytyki tradycyjnej szkoły powstałej na podłożu pedagogiki Herbarta, głównie w Europie (w Polsce, Francji i Belgii pod nazwą nowe wychowanie, w Niemczech jako pedagogika reform), w Rosji (swobodne wychowanie) i Stanach Zjednoczonych (progresywizm). „Pedagogika Nowego Wychowania zmierzała do oparcia wychowania na naturalnych siłach już tkwiących w samym wychowaniu. Głoszono więc postulat pajdocentryzmu, pedagogiki wychodzącej od dziecka, domagano się zrzucenia pierwszoplanowości nauczyciela i adaptacyjnych dążeń środowiska na rzecz wychowania

wychodzącego od naturalnych potrzeb dziecka oraz uwzględniającego jego fazy rozwojowe⁶.

Podstawowe elementy tworzące pedagogikę Celestyna Freineta to: swobodna ekspresja, metody naturalne, wychowanie przez pracę oraz spółdzielcze formy samorządności.

Czym jest swobodna ekspresja? To spontaniczna, swobodna wypowiedź dziecka za pomocą wszelkich dostępnych mu środków (ekspresja plastyczna, muzyczna, teatralna). Nauczyciel „działa, poczynając od organizowania niezbędnej ekspresji dziecięcej; wyzwala przepływ prądu; podsyca iskrę; oddziałuje na pogłębienie pracy, co jest szczególną cechą nowoczesnej szkoły⁷. Zainteresowania dzieci były rozwijane poprzez wychodzenie od swobodnej ekspresji we wszystkich dziedzinach.

Metody naturalne to metody odpowiadające naturalnym właściwościom i potrzebom dziecka. „Metoda naturalna czytania i pisanie jest przede wszystkim ekspresją i porozumiewaniem się za pomocą znaków pisanych, nawet jeśli mechanizm czytania jest jeszcze niedoskonały. Najważniejszą sprawą wtedy jest zrozumienie lub odgadnięcie myśli lub informacji wyrażonej tymi znakami. I każdy stara się tego dokonać zgodnie ze swoimi możliwościami⁸. To zdobywanie doświadczeń po omacku (czyli natrafienie przez dziecko, w trakcie samodzielnego działania, na różne zjawiska życia, cechy ludzi, zwierząt, roślin za pomocą zmysłów wspieranych intuicją i emocjami). Wyższą formą doświadczenia zdobywanego po omacku jest doświadczenie poszukujące⁹.

Celestyn Freinet opracował szereg technik pedagogicznych, które są podstawą jego koncepcji. Pojęcie techniki pedagogicznej jest stosowane w ujęciu szerszym niż metoda i obejmuje: metodę, organizację pracy, materiały i narzędzia. Ponadto dzieli on je: na techniki wychowawcze (gazetka wychowawcza, spółdzielnia klasowa, dyplomy sprawności, swobodna twórczość artystyczna, referaty, sprawności oraz korespondencję międzyklasową i międzyszkolną) oraz techniki nauczania (swobodny tekst, drukarnia szkolna, gazetka szkolna, korespondencja międzyszkolna, doświadczenia poszukujące, planowanie pracy, referaty, fiszki autokreatywne). Myślę, że warto tutaj wyjaśnić kilka spośród wymienionych pojęć. Swobodny tekst to szczególna forma ekspresji słownej pisanej lub mówionej, związanej z silnymi przeżyciami ucznia, natomiast fiszki autokreatywne to zestaw zadań i ćwiczeń służący do utrwalania wiadomości i zdobycia umiejętności w zakresie ortografii, gramatyki i matematyki. Stały się one podstawą do stworzenia kartotek fiszek autokreatywnych. „Dzięki tym autokreatywnym

kartotekom, dzieci są częściowo uniezależnione od dorosłych, sprawdzają i korygują swoją pracę same, nie są zmuszane do dreptania w miejscu lub trawienia wiary w siebie, gdy są wyprzedzane w pracy przez swych rówieśników¹⁰.

W szkole freinetowskiej dokumentacja źródłowa pracy nauczyciela i uczniów jest zebrana w katalog nazywany kartoteką dokumentacji źródłowej; ponadto nauczyciel prowadzi rodzaj kroniki życia klasy, tak zwaną książkę życia klasy, a uczniowie zbierają swoje teksty, otrzymane listy, referaty i sprawozdania w książce życia ucznia. Najlepsze szkolne prace dzieci Freinet nazywał arcydziełami. „Sprawności (np. pisarza, lektora, mówcy, historyka...) i arcydzieła stosowane przez nas są środkiem mobilizującym wszystkie siły żywotne dzieci, przywracającym im inteligencję, pewność siebie, śmiałość i godność potrzebną do maksymalnego rozwoju, do jakiego są zdolne¹¹.

Praca w ujęciu Freineta to fizyczne lub umysłowe działanie, które zaspokaja naturalne potrzeby jednostki i przynosi jej zadowolenie, a spółdzielnia szkolna to demokratyczna forma samorządu klasowego. „Organizacja spółdzielcza harmonizuje rozwój osobisty z wymaganiami środowiska i dzięki temu mamy osobowości zrównoważone nie tylko intelektualnie, ale również psychicznie i społecznie¹². Jego szkoła nie jest skoncentrowana na realizacji programu nauczania, ale na dziecku, członku wspólnoty.

Freinet zauważył, że tradycyjne nauczanie nie budziło zainteresowania uczniów. Pisał: „(...) pragnąłbym przywrócić pedagogice bardziej zrozumiałą postać, w której mieszają się z sobą wahania i zuchwalstwa, obawy i błyskawice, tęcze, śmiech a także łzy. Umieszczam ją na nowo w centrum stawiania się człowiekiem¹³.

Freinet nawoływał do odnowy pedagogiki, do odejścia od tradycyjnych, ciągle tak samo prowadzonych lekcji. Był zdecydowanym przeciwnikiem „szkoły tradycyjnej”. „Scholastyzm stanie się przekleństwem pedagogiki, aklimatyzowany przez nas w środowisku wychowawczym, do którego wprowadziliśmy już tyle nowych neologizmów. Rozstroi on pozorny porządek i niewłaściwe metody pracy w szkole, podobnie jak hospitalizm zaburzył logikę kliniczną. (...) Spróbujmy ustalić eksperymentalnie diagnozę tej choroby, która zyskała już swą nazwę scholastyzm. Opiszmy ją naukowo, aby rodzice i wychowawcy przyzwyczaili się do wykrywania jej objawów u dzieci i wszyscy razem szukajmy na nią skutecznego leku¹⁴. Jednakże uważał, że odejście od starej pedagogii należy przeprowadzić ostrożnie, sięgając do mądrości tych, którzy już tego doświadczyli.

Ponadto pedagog wzywał do odnowy zawodu nauczyciela, do odejścia od umysłu autokraty i przejścia do roli wychowawcy – nauczyciela ludowego, siewcy wolności, do odrzucenia tradycyjnych metod nauczania i przejścia do stosowania nowoczesnych technik. Upominał nauczycieli o zaprzestanie nadużywania autorytetu, który może wzbudzić jedynie u dzieci niechęć do dalszej nauki. Nauczyciel życzliwy, uśmiechnięty, w stosunku do ucznia musi wykonywać swoją pracę z przyjemnością i zamiłowaniem, inaczej nie jest w stanie niczego nauczyć. Powinien pielęgnować potrzebę zwyciężania, strzec przed błędami, mobilizować swoich uczniów do kroczenia naprzód, pozwalać im doświadczać po omacku, eksperymentować, porównywać, szukać rozwiązania, odkrywać¹⁵. Celestyn Freinet odwoływał się do rozwijania w klasie swobodnej działalności, wzbudzającej zaufanie i nadzieję oraz do sztuki, która była dla wcześniejszych pokoleń niedostępna. Cała jego pedagogika opiera się na zasadzie doświadczeń zdobywanych po omacku. Wskazywał, że niezwykle ważna jest atmosfera klasy, klimat, nowe formy organizacyjne oparte na życiu i pracy we wspólnocie. Nawiązywał do doświadczenia, gdyż sama wiedza nie nauczy nas samodzielnie żyć (zainspirowany Deweyem): „biada dzieciom, biada człowiekowi, który spożywa wiedzę z dala od drzewa życia”¹⁶. Nauczycielowi wskazywał drogę zrozumienia dzieci poprzez postawienie siebie na miejscu ucznia. Niezwykle ważne miejsce zajmuje tu pochwała pracy (dzieł) uczniów – „pochwalcie najskromniejsze dzieło najskromniejszego spośród waszych uczniów”¹⁷.

Poglądy na rolę nauczyciela-wychowawcy w procesie nauczania i wychowania Celestyn Freinet przedstawia w swojej pracy zatytułowanej *Niezmienne prawdy pedagogiczne*. Pisał: „(...) dziecko ma taką samą naturę jak człowiek dorosły; być większym – nie znaczy być wyższym; zachowanie się dziecka w szkole jest uwarunkowane jego konstrukcją psychofizyczną i stanem zdrowia; nikt – zarówno dziecko, jak i dorosły – nie lubi, żeby mu cokolwiek narzucać; nikt nie lubi stać równo w szeregu, bo oznacza to bierne podleganie cudzym rozkazom; nikt nie lubi być zmuszonym do jakiejś pracy, nawet jeśli mu się wydaje szczególnie przyjemna, przymus działa paraliżująco; każdy woli sam wybrać sobie pracę, nawet jeśli wybór padnie niekorzystnie; nikt nie lubi działać na próżno, to znaczy wykonywać czynności robota, podporządkowywać się myślom zaprogramowanym, w których sam nie bierze udziału; praca powinna być umotywowana; koniec ze scholastyką, każda jednostka pragnie sukcesu, niepowodzenie jest hamulcem, niszczycielem

zapału i werwy, naturalną potrzebą dziecka jest nie zabawa, lecz praca; pamięć, której szkoła tradycyjna przypisuje tak ważną rolę, jest tylko wtedy cenna i wartościowa, gdy jest związana z doświadczeniami poszukującymi i gdy służy życiu; przyswojenie wiedzy odbywa się, wbrew temu, co się nieraz sądzi,

„Nikt nie lubi działać na próżno, to znaczy wykonywać czynności robota, podporządkowywać się myślom zaprogramowanym, w których sam nie bierze udziału; praca powinna być umotywowana; koniec ze scholastyką, każda jednostka pragnie sukcesu, niepowodzenie jest hamulcem, niszczycielem zapału i werwy, naturalną potrzebą dziecka jest nie zabawa, lecz praca; pamięć, której szkoła tradycyjna przypisuje tak ważną rolę, jest tylko wtedy cenna i wartościowa, gdy jest związana z doświadczeniami poszukującymi i gdy służy życiu; przyswojenie wiedzy odbywa się, wbrew temu, co się nieraz sądzi, nie poprzez wyuczanie reguł i prawideł, lecz przez doświadczenie”.

nie poprzez wyuczanie reguł i prawideł, lecz przez doświadczenie; szkoła kształci tylko jeden rodzaj inteligencji abstrakcyjnej, działającej poza realną rzeczywistością za pośrednictwem słów i pojęć utrwalonych w pamięci, dziecko nie lubi słuchać wykładu *ex cathedra*; dziecko nie odczuwa zmęczenia przy takiej pracy, która związana jest z jego życiem i jest niejako funkcjonalna; nikt, ani dziecko, ani dorosły nie lubi kontroli i kary, które zawsze odczuwa się jako ujmę dla swej godności osobistej, szczególnie wtedy, gdy odbywa się publicznie; stopnie i lokaty są zawsze błędem; mówcie jak najmniej; dziecko

nie lubi pracy zbiorowej, której wszyscy muszą się podporządkować, lubi ono pracę indywidualną lub w obrębie spółdzielczej wspólnoty; porządek i karność są w klasie konieczne; kary są błędem, są one dla wszystkich upokarzające i nigdy nie odnoszą zamierzonego skutku, są co najwyżej złem koniecznym; nowe życie w szkole zakłada współdziałanie – tzn. zarządzanie życiem i pracą w szkole przez jej użytkowników, razem z nauczycielami; przeludnione klasy są zawsze błędem pedagogicznym; aktualna koncepcja wielkich kombinatów szkolnych doprowadza do anonimowości nauczycieli i uczniów, jest więc błędem pedagogicznym i hamulcem postępu¹⁸.

Celestyn Freinet pozostawił nam także opracowany przez siebie mechanizm rozwoju osobowości złożony z 25 praw. Według niego rozwój następuje zgodnie z prawem natury: „Szukanie po omacku, dokonujące się pod wpływem siły życiowej, zakończone sukcesem wykazuje tendencję do powtarzania się tak długo, dopóki nie utrwali się w jakiejś regule życia¹⁹. Twierdził, że każda jednostka ludzka posiada w sobie potencjał życiowy, który należy pobudzać, podsycać do życia oraz instynkt, który pozwala na adaptację do zmieniających się warunków środowiskowych. W doświadczeniach jednostka napotyka różne oparcia-bariery, które mogą być dla niej mobilizujące bądź niszczące, ale zawsze musi „stawić czoło potokowi życia²⁰”.

Celestyn Freinet prowadził szkołę doświadczalną w Bar-sur-Loup (1920–1928), gdzie wprowadził technikę drukarni w szkole oraz gazetkę szkolną. W 1925 roku rozpoczął regularną wymianę tekstów ze Szkołą Saint Philibert w Tregunc²¹. W 1926 roku wydał pierwszy numer serii „Utwory dziecięce” pod tytułem *Historia chłopczyka w górach*²². Później był nauczycielem w Saint-Paul, a następnie zbudował prywatną szkołę w Vence. Na jego pedagogikę wywarła także wpływ I wojna światowa, z której wrócił jako inwalida. Podczas II wojny światowej został aresztowany i osadzony w obozie (tam napisał swoje dzieła: *Wychowanie przez pracę* i *Zarys psychologii stosowanej w wychowaniu*)²³.

Zakończenie

Skuteczna edukacja przyrodnicza, musi być prowadzona przez nauczyciela z pasją. Takim pasjonatem był Celestyn Freinet. Niech inspiracja jego pedagogiką pomoże nauczycielom powrócić do źródeł, do wychowania przez bezpośredni kontakt ze środowiskiem przyrodniczym. Jak pisał pedagog: „Szkoła nie jest przystankiem. Jest drogą, która się otwiera na coraz to nowe horyzonty do zdobycia. Wyjdźcie na spotkanie poranka²⁴”.

Przypisy

¹ „Ekologiczną świadomością społeczną możemy określić stan wiedzy, poglądów i wyobrażeń ludzi o środowisku przyrodniczym, jego zasobach oraz zagrożeniach wynikających z działalności człowieka, a także stan wiedzy o sposobach i instrumentach sterowania, użytkowania i ochrony środowiska. Osiągnięcie oczekiwanego poziomu świadomości ekologicznej powinno prowadzić do ukształtowania się nawyków i zachowań sprzyjających realizacji założeń rozwoju zrównoważonego”, *Narodowy Program Edukacji Ekologicznej*, Warszawa 2001, s. 7.

² W naszym kraju działa Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki Celestyna Freineta w Gnieźnie. Stowarzyszenie to propaguje ideę pedagogiki Celestyna Freineta, skupia placówki oświatowe wykorzystujące techniki Celestyna Freineta, rozpowszechnia jego książki oraz organizuje konferencje. Zob. www.freinet.pl.

³ „C. Freinet, *Gawędy Mateusza*, op. cit., s. 21.

⁴ *Ibidem*, s. 6.

⁵ *Ibidem*, s. 7.

⁶ Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika*, Warszawa 2003, s. 286.

⁷ C. Freinet, *Nowoczesna Szkoła Francuska*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, Wrocław 1976, s. 180.

⁸ C. Freinet, *Metody naturalne w nowoczesnej pedagogice*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit. s. 175.

⁹ C. Freinet, *Wyjaśnienia terminologiczne*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit., s. LXXX.

¹⁰ C. Freinet, *Taśmy nauczające i programowanie*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit. s. 483.

¹¹ C. Freinet, *Sprawności i arcydzieła*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit. s. 503.

¹² C. Freinet, *Wychowanie moralne i obywatelskie*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit. s. 219.

¹³ C. Freinet, *Gawędy Mateusza*, op. cit., s. 2–3.

¹⁴ *Ibidem*, s. 88.

¹⁵ *Ibidem*, s. 39–106.

¹⁶ *Ibidem*, s. 25.

¹⁷ *Ibidem*, s. 31.

¹⁸ C. Freinet, *Niezmiennie prawdy pedagogiczne*, przeł. Halina Semenowicz, Aleksander Lewin, Otwock 1993, s. 3–30.

¹⁹ C. Freinet, *Zarys psychologii stosowanej w zarysie*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit. s. 219.

C. Freinet, *Gawędy Mateusza*, op. cit., s. 125.

²⁰ *Ibidem*, s. 133.

²¹ *Ibidem*, s. 390.

²² C. Freinet, *Swobodny tekst*, w: idem (red.), *O szkołę ludową*, op. cit. s. 219.

C. Freinet, *Gawędy Mateusza*, op. cit., s. 389.

²³ H. Semanowicz, *Freinet w Polsce. Próby realizacji koncepcji pedagogicznej C. Freineta w szkole polskiej*, Gniezno 2009, s. 13–14.

²⁴ C. Freinet, *Gawędy Mateusza*, op. cit., s. 36.

Bibliografia

Freinet C. (red.): *O szkołę ludową. Pisma wybrane*, przeł. Halina Semenowicz, Wrocław 1976.

Freinet C.: *Niezmiennie prawdy pedagogiczne*, przeł. Halina Semenowicz, Aleksander Lewin, Otwock 1993.

Freinet C.: *Gawędy Mateusza*, przeł. Halina Semenowicz, Otwock–Warszawa 1993.

Kwieciński Z., Śliwerski B.: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Warszawa. 2003.

Semanowicz H.: *Freinet w Polsce. Próby realizacji koncepcji pedagogicznej C. Freineta w szkole polskiej*, Gniezno 2009.